

บทความวิจัย (Research Article)

การประกอบการทางสังคมกับการยกระดับการดำรงชีพในชุมชนชนบท:
กรณีศึกษา พื้นที่พิเศษเมืองโบราณอุทอง จ.สุพรรณบุรี
Social Entrepreneurship and Livelihood Improvement in Rural
Communities: A Case Study of U-thong Ancient City, Suphanburi

ดุลภาค มณีอินทร์* และอาแว มะแซ

Dullapark Maneein* and Awae Masae

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อเกิด พัฒนาการและการขับเคลื่อนการประกอบการทางสังคม ตลอดจนผลที่มีต่อการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนในชุมชนชนบท โดยดำเนินการตามแนวทางกรณีศึกษาที่เลือกพื้นที่แบบเฉพาะเจาะจง 3 ชุมชนในเขตพื้นที่พิเศษเมืองโบราณอุทอง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่สนับสนุนโดยภาครัฐ รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 คน ควบคู่กับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา การจัดหมวดหมู่ การสังเคราะห์และการตีความ ผลการวิจัยพบว่า การประกอบการทางสังคมในพื้นที่ก่อเกิดจากการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกันของแกนนำในแต่ละชุมชนก่อน แล้วมีการพัฒนาต่อยอดผ่านการแทรกแซงของหน่วยงานภาครัฐเพื่อขับเคลื่อนการประกอบการทางสังคม ภายใต้โครงการพัฒนาพิเศษที่มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งส่งผลต่อการยกระดับการดำรงชีพในมิติต่าง ๆ ตามแนวทางการประกอบการทางสังคม คือมีการพัฒนาทั้งการผลิตและการตลาดสินค้าท้องถิ่นจนสามารถยกระดับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ผู้ที่ร่วมในโครงการมีการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพที่มีแนวโน้มจะยั่งยืนได้เนื่องจากสามารถลดความเปราะบางและเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพในระดับครัวเรือน

คำสำคัญ: การประกอบการทางสังคม การพัฒนาการท่องเที่ยว การแทรกแซงของรัฐ การดำรงชีพในชนบท

Abstract

This research is a qualitative research aiming at investigating the formation, development and mobilization of social enterprises, as well as their effects on adaptation of livelihood strategy in rural communities. The research was conducted following the case study approach in which 3 case communities were selected purposively for its investigation. These communities were situated in U-thong Ancient City, a special area designated by the state to mobilize sustainable tourism

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพฯ 10240

School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration, Bangkok 10240

*Corresponding author; email: dullapark@gmail.com

(Received: 15 March 2021; Revised: 26 May 2021; Accepted: 28 June 2021)

DOI: <https://doi.org/10.14456/psruhss.2023.23>

development project. Data were collected by means of in-depth interview with 20 key informants, coupled with non-participant observation. Data analysis was done using content analysis, typological analysis, data synthesis and interpretation methods. The results of the study revealed that the formation of social enterprises in the area began when a group of leading members conducted activities commonly interested in each community. After that these groups were developed partly through state interventions to promote social entrepreneurship under the special development project aiming at tourism development linking with history, culture and way of life of local people. This development led to livelihood improvement in various dimensions in accordance with the social entrepreneurship approach, including production and marketing development of local products that supported the improvement of economic self-reliance. Participants in the project had adapted their livelihood strategies towards sustainability as they could reduce vulnerabilities and increase efficiency in the management of livelihood related assets at the household level.

Keywords: Social entrepreneurship, Tourism development, State intervention, Rural livelihood

บทนำ

นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การแพร่กระจายของแนวทางการพัฒนากระแสหลักได้ผลักดันให้ประเทศต่าง ๆ จำนวนมากที่อยู่ในฝ่ายทุนนิยมสามารถพัฒนาก้าวข้ามการพึ่งพาเศรษฐกิจเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมไปสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมและการตลาด ควบคู่กับการสร้างความทันสมัยตามแนวคิดทุนนิยมเสรี จนนำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาด้วยการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมของแต่ละประเทศ ซึ่งปรากฏเป็นที่ประจักษ์ทั่วโลก อย่างไรก็ตาม ผลกระทบของการพัฒนาได้เกิดขึ้นในทางลบไม่น้อยเช่นกัน ทั้งในเรื่องของความเหลื่อมล้ำระหว่างประชากรในชนบทกับประชากรในเมือง และการลดความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรในชนบท ปัญหาดังกล่าวนี้นั้นส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนระดับรากหญ้าในชุมชนชนบทซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ รวมถึงการมุ่งเน้นเพียงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจโดยไม่ได้นำถึงถึงผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมากนัก เมื่อปัญหาดังกล่าวปรากฏชัดขึ้น ได้มีการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ที่ต่อต้านและมีการตั้งคำถามถึงความล้มเหลวในการแก้ปัญหาสังคมของแนวทางการพัฒนากระแสหลักอย่างกว้างขวาง (Pearce, 2009)

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 ได้เกิดแนวคิดการประกอบการเชิงธุรกิจที่ดำเนินคู่ขนานไปกับพันธกิจทางสังคม ซึ่งเรียกว่า “การประกอบการทางสังคม” (Social Entrepreneurship) อันเป็นผลมาจากการปรับรูปแบบดำเนินการขององค์การการกุศล ซึ่งเดิมเคยพึ่งพาทุนจากการรับบริจาคเพียงอย่างเดียว เปลี่ยนมาเน้นการบริหารในเชิงธุรกิจที่พยายามหารายได้และสร้างกำไรสำหรับนำมาใช้หมุนเวียนในการดำเนินงานขององค์การ แต่ยังคงรักษาเป้าประสงค์หลักที่มุ่งเน้นพันธกิจเพื่อสังคม (Social Mission) หลังจากนั้นแนวคิดนี้ได้มีการพัฒนาก้าวหน้าเป็นลำดับ จนได้รับความสนใจในวงกว้างไปทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อ โมฮัมเหม็ด ยูनुส ศาสตราจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์ ชาวบังกลาเทศ ได้ผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการทางสังคมที่มุ่งช่วยเหลือคนในสังคมชนบทของประเทศบังกลาเทศซึ่งยากจนและด้อยโอกาสจำนวนมาก ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจที่ดำเนินตามกลไกของระบบตลาดเสรี ด้วยการริเริ่มสร้างสถาบันการเงินเพื่อบริการสินเชื่อแก่คนจน ในนาม “Grameen Bank” หรือ “ธนาคารหมู่บ้าน” นำเสนอระบบการเงินในระดับจุลภาค (Microfinance) ซึ่งมุ่งเน้นให้เงินกู้จำนวนไม่มากในแต่ละรายเพื่อส่งเสริมการยกระดับการ

ดำรงชีพแก่กลุ่มแม่บ้านในชนบท จนประสบความสำเร็จเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางทั่วโลก อันส่งผลให้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในปี ค.ศ. 2006 (Yunus, 2006)

ด้วยสภาวะการดังกล่าว ทำให้เมื่อไม่นานมานี้ แนวคิดการประกอบการทางสังคมจึงเป็นที่สนใจอย่างมากในแวดวงนักวิชาการด้านพัฒนาสังคม ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจถึงองค์ประกอบที่สำคัญของการประกอบการและพัฒนาการของกิจการที่ดำเนินตามแนวคิดนี้ ตั้งแต่ระยะการก่อเกิด กระบวนการขับเคลื่อนและพัฒนาการ ตลอดจนการประสบความสำเร็จ อีกทั้งยังมีการตั้งข้อสังเกตว่าหากดำเนินการบนฐานของชุมชนก็จะสามารถสะท้อนถึงการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมจากฐานรากของพีระมิดเศรษฐกิจ (Farmer et al., 2016; Munoz, Steiner, & Farmer, 2015; Romani-Dias, Iizuka, Larroudé, & Barbosa, 2018; Scarlato, 2013; Yunus, 2010) ซึ่งเป็นรูปแบบที่น่าจะเหมาะสมกับการแก้ปัญหาสังคมในประเทศกำลังพัฒนารวมทั้งประเทศไทยอย่างสอดคล้องกับยุคสมัย อันจะส่งผลกระทบทางบวกต่อการดำรงชีพของคนในชุมชนชนบทซึ่งยังคงมีความยากจนค่อนข้างสูงและมีผู้ด้อยโอกาสอาศัยอยู่จำนวนมาก ความสำเร็จของการพัฒนาตามแนวทางนี้น่าจะช่วยเพิ่มศักยภาพของกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นให้สามารถยกระดับการดำรงชีพได้อย่างต่อเนื่องและไปสู่ความยั่งยืนได้ โดยที่ไม่ใช่เพียงทำตามนโยบายการพัฒนาแบบเดิม ๆ ที่มักจะถูกกำหนดและควบคุมจากส่วนกลางเป็นหลัก หรืออีกนัยหนึ่ง แทนที่จะดำเนินการแบบย่นย่อซึ่งขาดแคลนให้จากส่วนกลางเสมือนการ “มอบปลา” ให้คนในท้องถิ่นได้บริโภคเพื่อบรรเทาความหิวโหยชั่วคราว กลับเป็นการให้เครื่องมือและสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อยอดให้คนท้องถิ่นเหล่านั้นสามารถ “ตกปลา” ได้ อันจะช่วยสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากรในท้องถิ่นของตัวเองด้วย การวิจัยนี้จึงสนใจศึกษาการขับเคลื่อนตามแนวทางนี้ในชุมชนชนบทของประเทศไทย

พื้นที่ที่เลือกสำหรับการวิจัยครั้งนี้ เป็นพื้นที่ที่ได้รับการประกาศให้เป็นพื้นที่ดำเนินโครงการพิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเมืองโบราณอู่ทอง เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2555 ภายใต้พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) พ.ศ. 2546 อันมีส่วนกระตุ้นให้มีการพัฒนาการประกอบการทางสังคม ด้วยการสนับสนุนกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยรัฐมีการจัดสรรงบประมาณ การฝึกอบรมและการพาไปศึกษาดูงานให้กับคนในชุมชนที่รวมกลุ่มกันดำเนินกิจการตามแนวทางการประกอบการทางสังคม ทั้งนี้เพื่อมุ่งปรับปรุงการผลิตและการตลาดของสินค้าชุมชนให้สามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาการท่องเที่ยว หากชุมชนใดมีการขับเคลื่อนการประกอบการทางสังคม มีความร่วมมือกันอย่างแข็งขันของสมาชิกและมีผลดำเนินการที่โดดเด่นและต่อเนื่อง หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องก็จะให้การสนับสนุนภายใต้แผนพัฒนาระยะยาว ทั้งด้านงบประมาณ การส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาและการประชาสัมพันธ์เส้นทางท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้ ชุมชนที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาพื้นที่พิเศษดังกล่าวนี้จึงมีความน่าสนใจอย่างยิ่งที่จะเลือกเพื่อทำการวิจัยเกี่ยวกับการนำแนวคิดการประกอบการทางสังคมมาประยุกต์ใช้ว่ามีพัฒนาการและกระบวนการขับเคลื่อนอย่างไร อีกทั้งส่งผลต่อการยกระดับการดำรงชีพของคนในชุมชนเครือข่ายอย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาการของการประกอบการทางสังคม ในชุมชนชนบทที่เป็นเครือข่ายการพัฒนาของพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเมืองโบราณอู่ทอง
2. เพื่อศึกษากระบวนการขับเคลื่อนและพัฒนาของการประกอบการทางสังคม ที่มีความโดดเด่นและมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

3. เพื่อวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของการประกอบการทางสังคมต่อการยกระดับการดำรงชีพของคนในชุมชนเครือข่าย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา: เนื้อหาการวิจัยครอบคลุมบริบทด้านต่าง ๆ ของโครงการและของชุมชน ความเปราะบางของครัวเรือนในชุมชน การก่อตัว พัฒนาการและการขับเคลื่อนการประกอบการทางสังคมในชุมชน การกระตุ้นของภาครัฐภายใต้นโยบายการส่งเสริมการพัฒนาการประกอบการทางสังคมผ่านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การประยุกต์วิธีการดำรงชีพของครัวเรือนในชุมชน ผลของการประกอบการทางสังคมต่อการยกระดับการดำรงชีพของครัวเรือนในชุมชน

2. ขอบเขตด้านพื้นที่: การศึกษานี้ดำเนินการใน 3 ชุมชน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ดำเนินโครงการการท่องเที่ยวพิเศษเมืองโบราณอุททอง เป็นโครงการที่รัฐกำหนดขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์กับวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นในการพัฒนาตามแนวทางการประกอบการทางสังคม โดยรัฐให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ ควบคู่กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ชุมชนที่เลือกศึกษา คือ ชุมชนบ้านโคก ชุมชนดงเย็น และชุมชนหนองเสือ

3. ขอบเขตด้านเวลา: เนื้อหาที่ศึกษาอยู่ในช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มมีการรวมกลุ่มในปี พ.ศ. 2556 และช่วงที่หน่วยงานภาครัฐเข้ามาแทรกแซงและขับเคลื่อนจากการประกาศให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวพิเศษเมืองโบราณอุททอง ในปี พ.ศ. 2557 มาจนถึงปี พ.ศ. 2563 ซึ่งเป็นปีที่เสร็จสิ้นการรวบรวมข้อมูล

การทบทวนวรรณกรรม

การนำแนวคิดการประกอบการทางสังคมมาใช้เริ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางเมื่อ ดร. โมฮัมหมัด ยูनुส ศาสตราจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์ ชาวบังกลาเทศ ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ในปี ค.ศ. 2006 จากการพัฒนาระบบการเงินในระดับจุลภาค (Microfinance) ของธนาคารกรามีน (Grameen Bank) ที่ดำเนินการผ่านตัวแทนกลุ่มสตรีในหมู่บ้านชนบทของประเทศบังกลาเทศ ซึ่งเป็นประเทศที่ประชาชนจำนวนมากประสบปัญหาความยากจนและมีความลำบากในการดำรงชีพในอันดับต้น ๆ ของโลก ทั้งนี้เพื่อช่วยยกระดับการดำรงชีพให้กับคนเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเข้าถึงแหล่งเงินทุน อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับสิทธิสตรีผ่านการส่งเสริมกิจกรรมทางการตลาดที่สามารถให้ผลตอบแทนคืนกลับแก่ผู้ที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและดำเนินงานโครงการของธนาคาร ซึ่งเขาเรียกว่า “Social Business” (Yunus, 2010) การดำเนินการดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นตัวแบบสำคัญของกิจการที่ดำเนินการเชิงธุรกิจแต่มีเป้าหมายหลักเพื่อช่วยเหลือสังคม ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักในนามของ “วิสาหกิจเพื่อสังคม” (Social Enterprise)

วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นกิจการที่ประกอบการในรูปแบบผสม ซึ่งเปรียบเหมือนเป็นสะพานเชื่อมโยงนโยบายทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เข้าด้วยกัน (Doherty, Haugh, & Lyon, 2014) โดยถูกจัดอยู่ในภาคส่วนที่ 3 (The Third Sector) ของระบบเศรษฐกิจหลักที่เพิ่มเติมจากองค์ประกอบเดิมซึ่งมี 2 ภาคส่วนคือ ภาครัฐและภาคธุรกิจ อีกทั้งยังเป็นกิจการที่สามารถดำเนินการในเชิงธุรกิจได้หลายขนาด ตั้งแต่กลุ่มขนาดเล็กในระดับชุมชนไปสู่องค์กรขนาดย่อมและขนาดกลางในระดับประเทศ หรือต่อยอดการเจริญเติบโตต่อไปได้จนถึงระดับนานาชาติที่มีเครือข่ายทั่วโลกเช่นเดียวกับภาคธุรกิจทั่วไป (Pearce, 2009)

แนวคิดของการประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneurship) เกี่ยวข้องกับระดับของความปรารถนาภายในและแรงจูงใจอย่างแรงกล้าของผู้ประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneur) ที่ต้องการแก้ไขปัญหาสังคมซึ่งอาจมีลักษณะที่แตกต่างกันได้ โดยเฉพาะในประเด็นปัญหาการบริการภาคสาธารณะที่เคยจัดการและดูแลโดยภาครัฐเป็นหลัก ซึ่งทำให้เกิดแนวทางการแสดงออกทางพฤติกรรม (Behavioral Approach) ที่หลากหลายตามลักษณะปัญหา

ของสังคม (Dees, 1998; Jiao, 2011) ทั้งประเด็นด้านสุขภาพ เช่น การขาดสารอาหารของเด็ก ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ ประเด็นด้านการทำมาหากิน เช่น รายได้ ราคาผลผลิตทางการเกษตร การจัดการภัยธรรมชาติ และประเด็นเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์และสิทธิมนุษยชน เช่น ปัญหาความเป็นคนชายขอบ ชนกลุ่มน้อย คนเร่ร่อนไร้บ้าน คนพิการ คนด้อยโอกาส และประเด็นที่มีความเปราะบางอื่น ๆ ในสังคม (DFID, 1999)

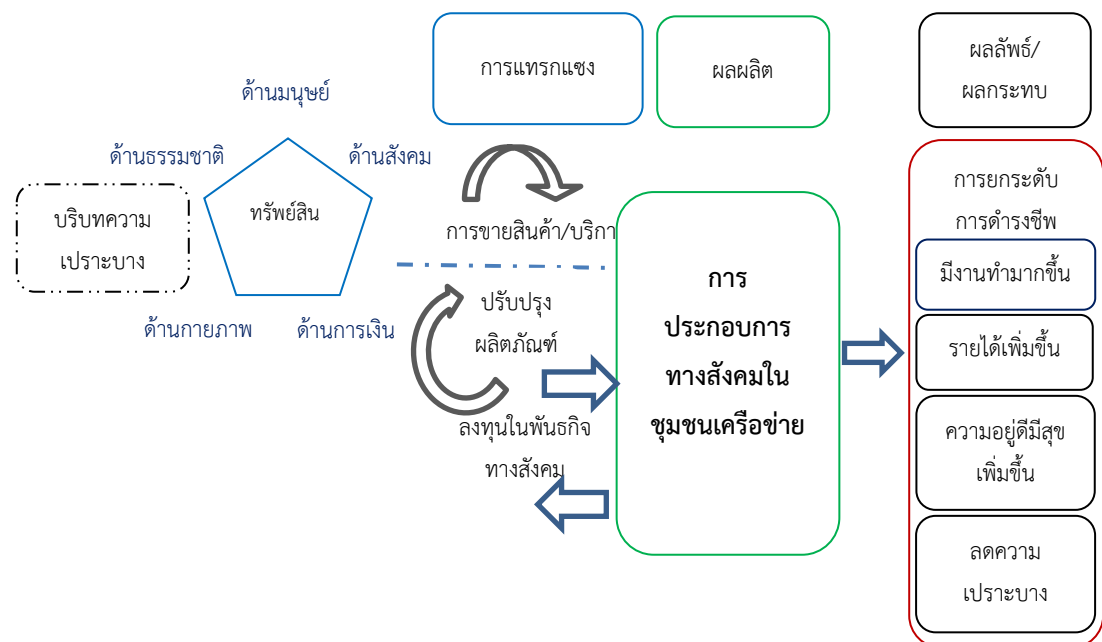
ผู้ประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneur) เป็นบุคคลที่มีแนวคิดเกี่ยวกับการประกอบการทางสังคม และต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ดีให้เกิดขึ้นกับสังคม ด้วยการดำเนินงานแก้ปัญหาที่อิงระบบตลาด (Market-based Solutions) (Chell, 2007) ลักษณะที่มาจากผู้ประกอบการทางสังคมมีผลต่อมุมมองเกี่ยวกับแนวคิดการประกอบการทางสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือผู้ที่มีแนวคิดว่าการประกอบการทางสังคมมีจุดเริ่มมาจากผู้ประกอบการภาคธุรกิจ ซึ่งมักจะมีความเป็นปัจเจกค่อนข้างสูง มีความกล้าแกร่ง และเป็นนักแสวงหาโอกาส จึงมีลักษณะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ประยุกต์ทักษะทางธุรกิจมาใช้สร้างคุณค่าทางสังคม (Social Values) หรือแสวงหาโอกาสที่จะทำพันธกิจทางสังคมให้สามารถบรรลุความปรารถนาตามแนวทางธุรกิจที่มีเป้าประสงค์เพื่อสังคม (Social Goals) (Hockerts, 2010; Jiao, 2011) ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ประกอบการทางสังคมที่มีจุดเริ่มต้นจากการขับเคลื่อนการประกอบการโดยอาศัยความร่วมมือกันของสมาชิกตามแนวทางของสหกรณ์ (Cooperatives) หรือการกระทำร่วมกันทางสังคม (Collective Action) ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นผู้ประกอบการและลักษณะทางวัฒนธรรมในบางพื้นที่อาจถูกสร้างสรรค์จากการรวมตัวของกลุ่มคนและชุมชนที่มีปัญหาหรือความสนใจร่วม (Montgomery, Dacin, & Dacin, 2012; Peredo & Chrisman, 2006)

แนวคิดการดำรงชีพในชนบทให้ความสำคัญกับความสามารถในการจัดการสินทรัพย์ด้านต่าง ๆ (Assets) เพื่อลดความเปราะบาง (Vulnerability) ที่ครัวเรือนในชนบทต้องเผชิญ โดยจำแนกสินทรัพย์ออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ สินทรัพย์ด้านกายภาพ (Physical Asset) สินทรัพย์ด้านการเงิน (Financial Asset) สินทรัพย์ด้านธรรมชาติ (Natural Asset) สินทรัพย์ด้านมนุษย์ (Human Asset) และสินทรัพย์ด้านสังคม (Social Asset) ซึ่งสินทรัพย์เหล่านี้บางส่วนอยู่ในความครอบครองของบุคคล ในขณะที่บางส่วนอาจเป็นทรัพย์สินร่วม (Common Property) ที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงและมีสิทธิ์นำมาใช้ประโยชน์รวมทั้งเข้าไปจัดการได้ นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาถึงความยากจน (Poverty) และความเปราะบาง (Vulnerability) ของครัวเรือนในชนบทด้วย โดยอาจประเมินจากวิกฤตการณ์ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ที่เกี่ยวกับทั้ง 2 ประเด็นดังกล่าวนี้ซึ่งส่งผลให้เกิดความอ่อนแอและลดทอนความเข้มแข็งของบุคคลและครัวเรือนในการทำมาหากิน ในขณะเดียวกันยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพความเป็นอยู่ของคนในชนบทกับสิ่งแวดล้อม โดยที่ความสำเร็จจากความพยายามที่จะดำรงชีพอย่างยั่งยืนมักจะต้องดำเนินการผ่านยุทธวิธีการดำรงชีพ (Livelihood Strategy) ที่เหมาะสม ด้วยการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและกระบวนการอันเกี่ยวเนื่องกับนโยบายและการแทรกแซงของสถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งมักจะแสดงออกมาในรูปของกิจกรรมที่ดำเนินการและประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชนชนบท อันเป็นผลมาจากการเลือกยุทธศาสตร์การดำรงชีพไปใช้ในการปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของคนในครัวเรือน รวมทั้งการลดความเปราะบางที่คนในชุมชนเหล่านี้ประสบจากทั้งภัยธรรมชาติและวิกฤตการณ์ภายนอกชุมชน โดยมุ่งเน้นไปที่ความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนควบคู่กับการปรับปรุงสินทรัพย์ของครัวเรือนและในชุมชนให้มีค่าเพิ่มขึ้น (Chambers & Conway, 1991; DFID, 1999)

แนวคิดนำของการวิจัย (Research Core Concept)

แนวคิดนำ (Core Concept) ของงานวิจัยนี้ เป็นการบูรณาการ 3 แนวคิดเข้าด้วยกัน คือ 1) The Conceptual Model of Social Entrepreneurship Directed toward Social Impact (Jiao, 2011) ตัวแบบคุณลักษณะของการประกอบการทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับสังคม 2) The Conceptual Model of Social

Enterprise Intervention (Roy, Donaldson, Baker, & Kerr, 2014) ตัวแบบการแทรกแซงของวิสาหกิจเพื่อสังคม และ 3) Sustainable Rural Livelihoods Framework (DFID, 1999) กรอบการทำงานเพื่อการดำรงชีพในชนบท อย่างยั่งยืน เพื่อนำมาใช้อธิบายการส่งเสริมการประกอบการทางสังคมซึ่งจะส่งผลต่อการยกระดับการดำรงชีพในชุมชน ชนบทอย่างเป็นกระบวนการ โดยมีภาครัฐเข้ามาแทรกแซงในการขับเคลื่อนการพัฒนาภายใต้เขตพื้นที่พิเศษ โดย ประกาศเป็นเขตพื้นที่ท่องเที่ยวพิเศษเมืองโบราณอู่ทอง ผลจากการขับเคลื่อนการพัฒนานี้จะช่วยยกระดับการดำรง ชีพ ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปของการมีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้น ความสามารถบรรเทาหรือแก้ไขปัญหาความ เปรียบ้าง และเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขแก่ครัวเรือนในชุมชนเครือข่าย ซึ่งน่าจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนในการ ดำรงชีพ (ภาพ 1)

ภาพ 1 แนวคิดนำในการศึกษาการประกอบการทางสังคมกับการยกระดับการดำรงชีพในชุมชนชนบท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ดำเนินการตามวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) เริ่มต้นด้วยการเลือกชุมชน 3 ชุมชน และเลือกกิจการหรือกลุ่มที่ดำเนินการในรูปของการประกอบการทางสังคมมา 1 กิจการหรือกลุ่มในแต่ละชุมชน ด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากความสำเร็จและความต่อเนื่องของการดำเนินกิจการกลุ่มที่ได้รับการคัดเลือก ได้แก่ ชมรมจักรยานโบราณในชุมชนบ้านโคก วิสาหกิจวนเกษตรในชุมชนบ้านดงเย็น และวิสาหกิจครัวหนองเสือในชุมชนบ้านหนองเสือ การรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เลือกมาอย่างเฉพาะเจาะจง จำนวน 20 คน จากผู้ที่มีความเกี่ยวข้องและมีความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการและการขับเคลื่อนการประกอบการทางสังคมในพื้นที่ที่ศึกษาเป็นอย่างดี รวมทั้งยินดีที่จะให้ข้อมูลสำหรับการศึกษา นอกจากนี้ยังทำการสังเกตบริบทของพื้นที่ศึกษา วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบการทางสังคมในพื้นที่ ข้อมูลที่ได้นำมาตรวจสอบแบบ 3 เสา (Triangulation) ด้วยการหาความสอดคล้องและความกระจ่างของเนื้อหาที่ได้จากบุคคลและวิธีการรวบรวมข้อมูลที่แตกต่างกัน หลังจากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์ด้วยการจัดหมวดหมู่ (Typological Analysis) ข้อมูลเป็นหัวข้อต่าง ๆ สังเคราะห์เนื้อหา (Synthesis)

ให้มีความกระจ่างในแต่ละเรื่องและประเด็น แล้วนำมาหาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นโดยใช้วิธีการหาเหตุผลเชิงตรรกะ (Logical Reasoning) พร้อมกับตีความ (Interpretation) โดยอิงแนวคิดที่เกี่ยวข้องและบริบทของพื้นที่ศึกษา แล้วนำมาสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย (Analytic Induction)

ผลการวิจัย

1. บริบทของชุมชนที่เลือกศึกษา

ชุมชนทั้ง 3 แห่งที่เลือกศึกษา คือ ชุมชนบ้านโคก ชุมชนบ้านดงเย็น และชุมชนบ้านหนองเสือ ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของตำบลอุทอง มีพื้นที่ติดต่อกัน มีเส้นทางในการสัญจรของชุมชนเชื่อมโยงกัน และเป็นชุมชนกลุ่มแรกที่ร่วมเป็นภาคีเครือข่ายกับทาง อพท. ประชากรส่วนใหญ่ในทั้ง 3 ชุมชนเป็นคนกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง นับถือศาสนาพุทธ มี “หอเจ้านาย” ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านโคกเป็นศูนย์รวมและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจตามความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมของชาวลาวครั้งในพื้นที่ และยังมีสถานที่สำคัญทางศาสนาที่ใช้ร่วมกันคือวัดหนองตาสาม ตั้งอยู่ในบ้านหนองเสือ ชุมชนบ้านโคกเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีการรวมตัวกันตั้งชมรมจักรยานโบราณของแกนนำชาวบ้านในชุมชน ซึ่งมุ่งส่งเสริมให้มีการเที่ยวชมวิถีชีวิตของชาติพันธุ์ลาวครั้ง ในขณะที่ในชุมชนบ้านดงเย็นมีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมการเกษตรซึ่งเริ่มมาจากผู้นำกลุ่มมีความสนใจเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์และเชิญชวนเพื่อนบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กๆ เพื่อแบ่งปันความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์มาก่อน ต่อมาได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนภายใต้ชื่อวิสาหกิจงานเกษตรดงเย็น ส่วนในชุมชน บ้านหนองเสือ ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมเกี่ยวกับการทำอาหารของคนพื้นถิ่น ซึ่งต่อมาจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนโดยใช้ชื่อว่าวิสาหกิจครัวหนองเสือ เพื่อบอกเล่าวิถีชีวิตของชนชาติพันธุ์ลาวครั้งผ่านอาหารพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงมายาวนาน ซึ่งที่ผ่านมาคนในชุมชนมักจะได้รับบริการชักชวนให้เป็นแม่ครัวทำอาหารตามงานพิธีต่างๆ ในพื้นที่ นักท่องเที่ยวที่เข้าเที่ยวในพื้นที่นี้สามารถปั่นจักรยานหรือเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัวตามเส้นทางที่เชื่อมโยงได้ทั้ง 3 ชุมชนดังที่กล่าวก่อนหน้า เพื่อแวะชมตามจุดต่าง ๆ บนเส้นทาง ทำให้สามารถชมและซื้อสินค้า ตลอดจนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้มีการพัฒนาขึ้นมาอย่างเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและมุงยกระดับการดำรงชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งในพื้นที่

2. การก่อเกิดและการพัฒนาของการประกอบการทางสังคมในชุมชน

จากการศึกษาความเป็นมาและการพัฒนาของกลุ่มที่ดำเนินกิจการตามแนวทางการประกอบการทางสังคม ซึ่งได้เลือกมา 3 กลุ่ม ผลการศึกษาศาสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

2.1 ชมรมจักรยานโบราณในชุมชนบ้านโคก แต่เดิมนั้นคนในชุมชนบ้านโคกมักจะอาศัยการขี่รถจักรยานลัดเลาะไปตามคันนาและเส้นทางระหว่างหมู่บ้านในการเดินทาง จนเมื่อได้มีการพัฒนาถนนหนทางดีขึ้น คนในชุมชนได้เปลี่ยนมาใช้รถจักรยานยนต์มากขึ้น รถจักรยานที่เคยใช้สัญจรไปมาจึงถูกจอดทิ้งไว้ตามบ้าน ผู้นำกลุ่มซึ่งเล็งเห็นคุณค่าของจักรยานโบราณที่มีเรื่องราวในอดีตแฝงอยู่จึงได้ชักชวนสมาชิกชุมชนบางรายให้มารวมกลุ่มกันนำจักรยานเก่าที่ทิ้งร้างไว้ตามบ้าน ซึ่งบางคันมีอายุถึง 100 ปี มาซ่อมแซม คัดสภาพ แล้วจัดตั้งเป็นชมรมจักรยานโบราณขึ้น อีกทั้งให้มีการทำกิจกรรมร่วมกันด้วยการรับเชิญไปร่วมสร้างสีสันแสดงในงานประเพณีต่าง ๆ ในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงอยู่เป็นประจำ เช่น ร่วมขบวนแห่ธงสงกรานต์ไปวัดหนองตาสาม เป็นต้น ต่อมาเมื่อ อพท. ได้เข้ามาจัดตั้งหน่วยงานในอำเภออุทองและจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่พิเศษเมืองโบราณอุทอง ในปี พ.ศ. 2557 จึงเล็งเห็นถึงศักยภาพของชุมชนบ้านโคกในการร่วมพัฒนาเป็นชุมชนเครือข่าย เนื่องจากมีเสน่ห์แห่งวิถีจักรยานโบราณผสมผสานกับวิถีชีวิตของชนชาติพันธุ์ลาวครั้ง ซึ่งสะท้อนได้ดีจากการเป็นที่ตั้งของ “หอเจ้านาย” จึงเข้ามาส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวด้วยจักรยานที่เชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ ในละแวกใกล้เคียง รวมทั้งให้การสนับสนุนงบประมาณในการปรับปรุงพื้นที่ของชมรมจักรยานโบราณเดิมให้เป็นพิพิธภัณฑ์จักรยานโบราณบ้านโคกขึ้นมา และเปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาชมด้วย

2.2 วิสาหกิจวนเกษตรบ้านดงเย็น ได้เริ่มก่อตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ขึ้นในชุมชน เมื่อปลายปี พ.ศ. 2556 มีสมาชิกรุ่นแรก 12 คน เริ่มด้วยการดำเนินกิจกรรมรณรงค์ให้สมาชิกทำการเกษตรตามแนวคิดเกษตรอินทรีย์ ซึ่งมีทั้งการปลูกพืชอาหารและไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ใช้สอยควบคู่กัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2557 เมื่อได้เห็นกิจกรรมมีการพัฒนาก้าวหน้าเป็นลำดับ จึงได้ดำเนินการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนวนเกษตรบ้านดงเย็น และเข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนกับ อพท. โดยมีเป้าประสงค์ร่วมกันคือเพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้การปลูกผักปลอดสารเคมีและการทำวนเกษตร ในส่วนของผัก นอกจากจะผลิตให้ผู้บริโภคในพื้นที่ได้รับประทานแล้ว ยังนำผลผลิตบางส่วนออกไปจำหน่ายตามหมู่บ้านและตลาดใกล้เคียงอีกด้วย

2.3 วิสาหกิจครัวหนองเสือ ในชุมชนหนองเสือ ตั้งอยู่หลังตึกแถวตามแนวถนนใหญ่ที่เข้าสู่ใจกลางเมืองของอำเภออุทอง ในระยะแรกเริ่มของการรวมกลุ่ม คนในชุมชนจำนวนหนึ่งซึ่งมีความสามารถด้านการทำอาหาร เครื่องแกง และขนมกึ่ง ได้มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจขึ้น ต่อมาเมื่อเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมมีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง จึงได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนภายใต้ชื่อวิสาหกิจครัวหนองเสือเมื่อปลายปี พ.ศ. 2556 รวมทั้งได้ชักชวนเพื่อน ๆ ที่มีทักษะงานฝีมืออันหลากหลายในชุมชนใกล้เคียงมาร่วมเป็นสมาชิกด้วย ทั้งนี้เพื่อผลิตและทำการตลาดสินค้างานหัตถกรรมจำพวกรูปหล่อโลหะ ผลิตภัณฑ์จากไม้ตาล และจากกะลามะพร้าว อีกทั้งยังเข้าไปเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงเส้นทางทางการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนใกล้เคียง

3. กระบวนการขับเคลื่อนและพัฒนาของการประกอบการทางสังคมในชุมชน

แม้ว่าในระยะเริ่มแรก การก่อเกิดของกลุ่มมาจากคนเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ที่เป็นสมาชิกของแต่ละชุมชนซึ่งมีความสนใจร่วมในกิจกรรมบางอย่าง แต่ต่อมาการขับเคลื่อนได้ปรับเปลี่ยนไปเป็นกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจและมีการดำเนินการในเชิงการประกอบการที่สามารถสร้างรายได้และผลกำไรที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มและคนในแต่ละชุมชน และอพท. เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีกระบวนการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ อันช่วยให้การประกอบการทางสังคมของแต่ละกลุ่มที่เลือกมาเป็นเครือข่ายการพัฒนาเชื่อมโยงกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่พิเศษตามนโยบายขององค์การดังนี้

3.1 ชมรมจักรยานโบราณ ในชุมชนบ้านโคก ทางชมรมได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์จักรยานโบราณและชาติพันธุ์ลาวครั้งจาก อพท. ในขณะเดียวกันยังได้รับการจัดสรรงบประมาณสำหรับปรับปรุงถนนในชุมชนเพื่อใช้เป็นเส้นทางปั่นจักรยานโบราณชมวิถีชุมชนด้วย ซึ่งชมรมนี้ได้นำรายได้จากการคิดค่าบริการมาจัดสรรให้กับคนในชุมชนที่มาร่วมให้บริการนำนักท่องเที่ยวปั่นจักรยาน เสริมด้วยการชมการแสดงฟ้อนรำลาวครั้งและกิจกรรมร้อยลูกปัดทวารวดีในกรณีที่นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเป็นหมู่คณะ ซึ่งช่วยสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชนที่มาร่วมกิจกรรมฟ้อนรำและร้อยลูกปัดด้วย นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2561 อพท. ยังได้สนับสนุนงบประมาณเพื่อปรับปรุงพื้นที่บริเวณสระน้ำเดิมให้เป็นตลาดนัดบ้านโคก เพื่อให้สมาชิกในชุมชนและละแวกใกล้เคียงได้มีสถานที่สำหรับจำหน่ายสินค้าและผลผลิตจากครัวเรือน เช่น ผักสวนครัว อาหารพื้นบ้าน ฯลฯ ในเย็นวันศุกร์-เสาร์ของทุกสัปดาห์ ให้กับนักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่ได้ซื้อหาในราคาถูกย่อมเยา เกิดเป็นกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจของชุมชนอีกรูปแบบหนึ่ง ในขณะเดียวกันตัวแทนชมรม ฯ ยังได้ได้รับการสนับสนุนให้ไปอบรมดูงานทั่วประเทศ ร่วมกับตัวแทนเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนของ อพท. ในพื้นที่อื่น ๆ อยู่เป็นประจำ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ที่ทำกิจกรรมในลักษณะเดียวกันในพื้นที่อื่น ๆ สามารถนำมาปรับใช้ในการพัฒนากลุ่มของตน

3.2 วิสาหกิจวนเกษตรบ้านดงเย็น การริเริ่มขับเคลื่อนของกลุ่มนี้มาจากชาวบ้านที่สนใจทำการเกษตรอินทรีย์ มารวมกลุ่มกันขับเคลื่อนทำกิจกรรมการเกษตรทางเลือกนี้มาใช้เพื่อแก้ปัญหาที่ประสบจากการทำการเกษตรกระแสหลัก จนเกิดพลังจากการสานความสัมพันธ์ที่เป็นทุนทางสังคมดั้งเดิมในกลุ่มผู้ก่อตั้งมาปรึกษาหารือและสร้างกฎกติกาในการทำการเกษตรที่ปลอดภัยจากสารพิษต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน ต่อมาได้พัฒนาเป็นธรรมนูญ

ของวิสาหกิจชุมชน ภายใต้พันธสัญญาว่า “จะทำการเกษตรด้วยใจ ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง” อันเป็นการยกระดับการดำเนินงานในรูปขององค์กรให้มีระบบมากขึ้น ต่อมาเมื่อ อพท. ได้เข้ามาพัฒนาในพื้นที่ ชุมชนบ้านดงเย็นได้รับการพิจารณาให้เข้าร่วมเป็นชุมชนเครือข่ายด้วยชุมชนหนึ่ง และได้รับการจัดสรรงบประมาณจาก อพท. มาตั้งแต่ พ.ศ. 2558 เพื่อนำมาปรับปรุงศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตรหลังแรก และในปี พ.ศ. 2559 อพท. ได้สนับสนุนงบประมาณอีกเพื่อใช้ในการปรับปรุงห้องน้ำ พัฒนาฐานกิจกรรมเพิ่มเติม และทำสื่อประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักบ้านดงเย็นมากขึ้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่ชุมชนได้รับคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 10 ชุมชนต้นแบบจากโครงการ Village to the World ความสำเร็จในครั้งนี้ส่งผลให้ได้รับงบประมาณจาก อพท. เพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2560 เพื่อจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้แห่งใหม่ทดแทนศูนย์เดิมที่คับแคบให้สามารถรองรับและให้บริการคณะนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ ทางกลุ่มยังจัดสรรรายได้ที่ได้รับจากการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวด้วยการทำอาหารจากผลผลิตเกษตรอินทรีย์ไว้ประมาณ 10% หลังหักค่าใช้จ่าย ไว้ใช้สำหรับการบริหารจัดการ และกันอีกส่วนหนึ่งไว้จัดสรรเป็นค่าแรงให้กับคนในชุมชนที่มาร่วมให้บริการ ในขณะที่เจ้าของบ้านที่เป็นฐานกิจกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนสามารถมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตของครัวเรือนให้กับนักท่องเที่ยวที่แวะเยี่ยมชมฐานกิจกรรมได้โดยไม่มีภาระหักรายได้เข้าส่วนกลางแต่อย่างใด นอกจากนี้ ตัวแทนของวิสาหกิจชุมชนเกษตรบ้านดงเย็นยังได้รับโอกาสจาก อพท. ให้ไปศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยววิถีชุมชนทั้งในและต่างประเทศอยู่หลายครั้ง เพื่อนำประสบการณ์ที่ได้กลับมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนากิจกรรมของกลุ่มและของชุมชนต่อไป

3.3 วิสาหกิจครัวหนองเสือ เดิมทีในชุมชนหนองเสือมีการรวมตัวของกลุ่มผู้ที่มีฝีมือด้านการทำอาหาร เครื่องแกงตำรับท้องถิ่น และงานหัตถกรรม มาทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างรายได้เสริมจากอาชีพหลักอยู่แล้ว ต่อมา กลุ่มนี้ได้พัฒนาขึ้นมาและจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน เมื่อ อพท. เข้ามาในพื้นที่และได้เลือกชุมชนนี้เป็นพันธมิตรสำหรับสร้างฐานกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนด้วย จึงได้รับการจัดสรรงบประมาณในรูปของเงินอุดหนุนเพื่อช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในการบริการนักท่องเที่ยวซึ่งจะต้องจ่ายให้กับผู้มาร่วมทำกิจกรรม กิจกรรมหลักของวิสาหกิจครัวหนองเสือที่จัดสำหรับนักท่องเที่ยว คือ การเปิดให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ด้วยการลงมือฝึกปฏิบัติทำเครื่องแกง อาหาร ขนมต้ม และขนมกง ตำรับหนองเสือ รวมทั้งฝึกทำเครื่องจักสานจากไม้ไผ่และที่รองแก้วน้ำจากตอไม้ แล้วได้รับประทานอาหารที่ฝึกทำขึ้นมา รวมทั้งได้รับเครื่องจักสานที่นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมติดตัวกลับไป ก่อนจะเดินทางไปยังชุมชนใกล้เคียงซึ่งเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวและมีกิจกรรมอื่น ๆ ให้ร่วมเรียนรู้กัน รวมถึงสามารถซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนเป็นของที่ระลึกอีกด้วย ได้แก่ 1) การทำขนมจีน ที่บ้านท่าพระ 2) การทำผลิตภัณฑ์จากกะลามะพร้าว และการทำขนมไทย ที่บ้านนาลาว 3) การทำผลิตภัณฑ์จากไม้ตาล ที่บ้านท่าม้า 5) การชมโรงหล่อพระและรูปปั้น ที่บ้านเนินพลับพลาสวนพลู ในปี พ.ศ. 2561 วิสาหกิจครัวชุมชนหนองเสือได้รับงบประมาณจาก อพท. เพื่อนำมาเช่าพื้นที่และปรับปรุงเป็นร้านอาหารให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนได้มากขึ้น นอกจากนี้ ตัวแทนของวิสาหกิจครัวหนองเสือยังได้รับโอกาสให้ไปอบรมดูงานและนำผลิตภัณฑ์ของชุมชนไปออกแสดงและจำหน่ายตามงานด้านการท่องเที่ยววิถีชุมชนที่เป็นเครือข่ายของ อพท. อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2562 ทาง อพท. ได้ตั้งเจตยให้วิสาหกิจครัวชุมชนหนองเสือคิดรายการการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาโดยเสียค่าใช้จ่ายเต็มสำหรับค่าบริการท่องเที่ยว และไม่จำเป็นต้องพึ่งพางบประมาณเงินอุดหนุนของ อพท. ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องท้าทายที่ชุมชนต้องเพิ่มขีดความสามารถในการยืนหยัดดำเนินกิจการต่อบนฐานของการพึ่งตนเอง (Self Reliance) ให้มากที่สุด โดยได้มีการพัฒนาพื้นที่ที่เคยใช้รับรอนักท่องเที่ยวซึ่งอยู่ติดกับถนนใหญ่เพิ่มเติมให้เป็นที่ย่อยอาหารพื้นถิ่นและผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจครัวหนองเสือ

4. ผลการดำเนินงานของการประกอบการทางสังคมต่อการยกระดับการดำรงชีพ

ในพื้นที่วิจัยมีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยรัตนโกสินทร์ การอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกันโดยมีความร่วมมือกันการรักษาวินัยชีวิตเพื่อดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ที่สำคัญของคนในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันมาอย่างยาวนานจัดเป็นทุนทางสังคมที่เชื่อมโยงกันผ่านความสัมพันธ์แบบเครือญาติในชุมชน ในขณะที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาไม่สูง โดยเฉพาะคนที่มีอายุในช่วงวัยกลางคนขึ้นไปมักจะจบการศึกษาเพียงในระดับภาคบังคับ และส่วนมากมีอาชีพรับจ้างทั่วไปและปลูกพืชไร่และผักสวนครัวเป็นหลักโดยทำกันแบบการเกษตรขนาดเล็กเนื่องจากสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ที่ค่อนข้างแห้งแล้งและขาดแหล่งน้ำธรรมชาติที่จำเป็นต่อการทำการเกษตร จนกระทั่งเมื่อมีการเข้ามาแทรกแซงของ อพท. ในการพัฒนาและขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน กระตุ้นให้ชุมชนปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการดำรงชีพด้วยแนวคิดการประกอบการทางสังคมที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว ปรับปรุงผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์และบริการ จนนำไปสู่ผลการดำเนินงานที่มีผลต่อการยกระดับการดำรงชีพของครัวเรือนในพื้นที่ดังต่อไปนี้

1) กรณีของชมรมจักรยานโบราณบ้านโคก ทำให้เกิดการจ้างงานเพิ่มมากขึ้นในคนบางกลุ่มจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ การบริการนำเที่ยวด้วยการปั่นจักรยาน และการร่วมแสดงพ่อน้ำแบบลาวครั้งและกิจกรรมร้อยลูกปัดทวารวดี ซึ่งทำให้ผู้ร่วมกิจกรรมมีรายได้เสริมจากอาชีพประจำ โดยได้รับการจัดสรรปันส่วนจากชมรมฯ นอกจากนี้ คนในชุมชนยังมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายสินค้าและผลผลิตของครัวเรือนในตลาดนัดบ้านโคก ซึ่งจัดให้มีขึ้นในทุกวันศุกร์และเสาร์

2) ในชุมชนบ้านดงเย็น การพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนโดยมีการให้บริการในลักษณะของศูนย์เรียนรู้ทางการเกษตรเชิงอนุรักษ์ มีการผลิตและจำหน่ายสินค้าที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งมีบริการให้ความรู้ทางการเกษตรผ่านฐานกิจกรรมที่จัดตั้งขึ้นมา และมีการดำเนินงานเชิงธุรกิจอย่างเป็นระบบ จนในปัจจุบันสามารถดำเนินงานด้วยการบริหารจัดการที่พึ่งตนเองสูงและลดการพึ่งพาความช่วยเหลืองบประมาณจากภายนอกอย่างเห็นได้ชัด และมีสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมให้บริการนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้ได้รับการจัดสรรปันส่วนค่าแรงตามหน้าที่รับผิดชอบ และเจ้าของบ้านที่เป็นฐานกิจกรรมสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตรของตัวเอง โดยขายผลผลิตให้แก่กลุ่มคนที่มาเยี่ยมชม ทำให้มีรายได้สูงกว่าการนำไปขายในตลาดทั่วไปหรือส่งขายให้กับพ่อค้าคนกลางอย่างเห็นได้ชัด เช่น ดินผสมมูลไส้เดือนสามารถจำหน่ายได้ในราคากิโลกรัมละ 40 บาท รายได้จากการขายต้นอ่อนทานตะวันและผักสวนครัวเพิ่มขึ้นจากเดิมที่ได้ประมาณเดือนละ 5,000 บาท เป็น 7,000 บาทต่อเดือน ฯลฯ ผลจากการดำเนินงานที่เด่นชัดอีกประการหนึ่ง คือทุนมนุษย์ที่ได้มีการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์อย่างกว้างขวาง และทุนทางสังคมที่มีการขยายการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของสมาชิกชุมชนเป็นลำดับ ส่งผลให้สามารถปรับยุทธวิธีการดำรงชีพและพัฒนาความรู้ต่อยอดนำมาใช้ในการบริหารจัดการ จนวิสาหกิจวนเกษตรบ้านดงเย็นได้รับเลือกให้เป็นต้นแบบของการท่องเที่ยวชุมชน และยังได้ผ่านการตรวจประเมินจาก อพท. ให้บรรจุอยู่ในแผนพัฒนาระยะเวลา 3 ปี (พ.ศ. 2561-2564) ของเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่พิเศษเมืองโบราณอุทองอีกด้วย

3) วิสาหกิจครัวหนองเสือ สมาชิกในกลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการช่วยงานบริการในการรับรองคณะนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมชมและทำกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเรียนรู้ผ่านการลงมือฝึกปฏิบัติในการทำเครื่องแกง และอาหารพื้นถิ่น โดยเฉพาะขนมต้ม และขนมกง ตำรับหนองเสือ รวมถึงมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าจำพวกอาหารและผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทงานหัตถกรรมที่ขายผ่านวิสาหกิจครัวหนองเสือ และในสถานที่ที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อการจำหน่ายสินค้าในชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่พบว่า คนในชุมชนที่มีส่วนในการพัฒนาไปสู่การประกอบการทางสังคมของ โดยการสนับสนุนของ อพท. ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชมรมจักรยานโบราณบ้านโคก วิสาหกิจวนเกษตร

บ้านดงเย็น และวิสาหกิจครัวหนองเสือมีความอยู่ดีมีสุขเพิ่มขึ้น โดยสามารถสังเกตได้จากรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้นมา ทั้งที่เป็นกิจกรรมในลักษณะของการให้บริการ และกิจกรรมการผลิตและจำหน่ายสินค้า อีกทั้งยังสะท้อนผ่านการแสดงออกด้านอารมณ์ที่มักจะยิ้มแย้มเวลาที่มีการพบปะพูดคุยกันกับผู้ที่มาเยี่ยมเยือน นอกจากนี้ยังช่วยลดความเปราะบางที่เป็นอุปสรรคในการดำรงชีพของครัวเรือนในพื้นที่ในอดีต อันเป็นผลจากการพัฒนาศักยภาพในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพ ผ่านการได้รับการอบรม การพัฒนาภาวะผู้นำ การพัฒนาทักษะอาชีพและการศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยวชุมชน รวมถึงการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ทั้งสถานที่สำคัญ ๆ ถนนและภูมิทัศน์ที่ตั้งอยู่ในเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต เสริมสร้างภาพลักษณ์และรักษาอัตลักษณ์สำคัญทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

สรุปและอภิปรายผล

ภาพรวมที่เกี่ยวข้องกับการยกระดับการดำรงชีพจากการแทรกแซงของรัฐในการพัฒนาการประกอบการทางสังคมในพื้นที่นี้ สามารถอธิบายโดยพิจารณาจากสินทรัพย์เพื่อการดำรงชีพทั้ง 5 ด้าน คือ 1) สินทรัพย์ด้านการเงิน ซึ่งหมายถึง เงินสด เงินออม สินเชื่อ รวมทั้งหนี้สินของครัวเรือน ที่ใช้เป็นทุนหมุนเวียนในชีวิตประจำวัน พบว่ากิจกรรมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเอื้อให้การจัดการทรัพย์สินด้านการเงิน เกิดการหมุนเวียนนำไปลงทุนสร้างหรือพัฒนาอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้จากเดิมที่ค่อนข้างจำกัด แต่มีความแตกต่างกันบ้างระหว่าง 3 ชุมชน ซึ่งสามารถเห็นได้ชัดในชุมชนบ้านดงเย็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่สมาชิกของวิสาหกิจวนเกษตรที่มีการสร้างฐานกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ที่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นฐานการเลี้ยงไก่ไข่ ฐานการเลี้ยงไล่เดือน ฐานการปลูกผักอินทรีย์ และฐานการทำเต้าหู้ ครัวเรือนเหล่านี้สามารถมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าโดยไม่จำเป็นต้องออกไปประกอบอาชีพภายนอกชุมชนเหมือนแต่ก่อน หรือหากไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาก็สามารถขายผลผลิตผลเกษตรอินทรีย์ในราคาที่สูงกว่าสินค้าเกษตรทั่วไปให้กับผู้บริโภคที่สนใจเรื่องสุขภาพ 2) สินทรัพย์ด้านมนุษย์ เดิมทีคนในชุมชนส่วนใหญ่มีการศึกษาไม่สูง ความรู้ ทักษะและความสามารถในการทำงานจึงเรียนรู้ผ่านการถ่ายทอดภายในครอบครัวและการเรียนรู้จากเพื่อนบ้านบ้าง การพัฒนาจึงเป็นไปได้ช้า การร่วมทำกิจกรรมเป็นเครือข่ายการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ส่งผลให้สมาชิกของกลุ่มได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผ่านการอบรม ดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ จนสามารถพัฒนากิจกรรมของครัวเรือน รับรองและสื่อสารบอกเล่าเรื่องราววิถีชุมชนที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มพวกตนให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการได้เป็นอย่างดี อีกทั้งบางส่วนยังได้มีการพัฒนาภาวะผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการกลุ่มด้วย

ในส่วนของสินทรัพย์อีก 3 ประเภท คือ 3) สินทรัพย์ด้านสังคม ในอดีตคนในชุมชนเหล่านี้สมาชิกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในแบบจารีตนิยมจากการเป็นคนชาติพันธุ์ลาวครั้ง โดยมีวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ช่วยยึดโยงอยู่ ความสัมพันธ์นี้มีค่ามากในการเป็นฐานขับเคลื่อนการประกอบการทางสังคมในชุมชน และในการเชื่อมประสานระหว่างชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันในพื้นที่ให้การทำกิจกรรมและการให้บริการด้านการท่องเที่ยวระหว่างชุมชนเป็นได้สะดวกราบรื่น อันส่งผลต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาในรูปแบบเครือข่าย ซึ่งสามารถเห็นได้ชัดจากการชูจุดเด่นด้านวัฒนธรรมและประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งให้นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัสวิถีชุมชน และการสร้างเครือข่ายชมรมแม่คอกเทศก์ท้องถิ่นอุ้มทองที่เชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับตัวแทนกลุ่มหรือวิสาหกิจจากชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่เมืองโบราณอุ้มทอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนบ้านดงเย็นที่มีทุนทางสังคมที่ค่อนข้างเข้มแข็ง คนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ซึ่งส่งผลต่อการประกอบการทางสังคมในชุมชน ที่มีการรวมตัวกันทำฐานกิจกรรมตามความถนัดในพื้นที่บ้านของสมาชิกซึ่งจัดเป็นฐานการเรียนรู้ อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ๆ ในการทำกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน 4) สินทรัพย์ด้านกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นสาธารณูปโภคต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องมือและเครื่องจักรเพื่อการผลิตที่นำมาใช้ในการพัฒนา ซึ่งเดิมมีอยู่ค่อนข้างจำกัด แต่เอื้อต่อการพัฒนาต่อเนื่องจากเดิมมีถนนและไฟฟ้าในพื้นที่อยู่

แล้ว ในขณะเดียวกันชุมชนทั้ง 3 ตั้งอยู่บนเส้นทางที่เชื่อมโยงกัน เมื่อได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายการพัฒนาการท่องเที่ยวกับ อพท. ได้มีการพัฒนาถนนและปรับปรุงสถานที่สำคัญ ๆ เช่น หอเจ้านาย สระน้ำเก่า เป็นต้น รวมทั้งมีการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบพื้นที่เหล่านี้ให้ดีขึ้น และมีการสร้างศูนย์การเรียนรู้และพัฒนาฐานกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้มีสภาพที่พร้อมต้อนรับคณะนักท่องเที่ยวมากขึ้นและยังช่วยเพิ่มผลผลิตภาพของกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจต่าง ๆ ในชุมชนเหล่านี้ 5) สันททรัพยากรธรรมชาติ ที่สำคัญต่อการดำรงชีพในพื้นที่นี้คือแหล่งน้ำซึ่งมีความแตกต่างบ้างระหว่างชุมชน โดยในบ้านโคกมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สามารถใช้ในการทำนาในเขตที่ลุ่มของชุมชน ในขณะที่ชาวบ้านบ้านดงเย็นส่วนใหญ่อาศัยน้ำบาดาลในการปลูกผักสวนครัวและพืชไร่ ซึ่งคล้ายคลึงกับบ้านหนองเสือที่คนส่วนใหญ่ใช้น้ำบาดาลสำหรับเลี้ยงวัวขุน นอกจากนี้ทั้ง 3 ชุมชนยังเคยได้รับผลกระทบจากกลิ่นเหม็นของน้ำเสียจากโรงงานน้ำตาลที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียง อย่างไรก็ตาม ผลจากการขับเคลื่อนการพัฒนาและการมีส่วนร่วมของชุมชนที่พยายามแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทำให้ปัจจุบันนี้โรงงานได้มีการปรับปรุงระบบการบำบัดน้ำเสียให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น อีกทั้งทุกคนในชุมชนมีความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น จนสามารถพัฒนาพื้นที่ที่ชุมชนให้เป็นแหล่งผลิตการเกษตรปลอดภัยจากสารพิษที่มีชื่อเสียง พร้อมกับต่อยอดแปรรูปเป็นอาหารและผลิตภัณฑ์อื่นๆ ไว้บริการนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนบ้านดงเย็น

ด้วยนโยบายของ อพท. ในการพัฒนาพื้นที่เมืองโบราณอุทงให้เป็นพื้นที่พิเศษที่มุ่งเน้นส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อยกระดับการดำรงชีพของคนในชุมชนเครือข่าย ในขณะเดียวกันก็ให้สอดคล้องกับชุมชนท้องถิ่นในการตัดสินใจเลือกดำเนินกิจกรรมในบริบทเฉพาะของแต่ละชุมชน บทบาทของ อพท. จึงเป็นปัจจัยเชิงสถาบัน (Institutional Role) ที่ช่วยเสริมอำนาจ (Empower) คนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นพลังคานงัด (Leverage) ให้เกิดการเลื่อนระดับ (Mobility) ผ่านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการประกอบการทางสังคมในชุมชน ด้วยการขับเคลื่อนกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจมาต่อยอดภูมิปัญญาและฐานคิดเดิมให้ดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างรายได้เพิ่ม อีกทั้งยังสามารถยกระดับการดำรงชีพด้วยการพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) มากขึ้น การแทรกแซงในลักษณะเช่นนี้มีผลให้คนในชุมชนเกิดการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพ ผ่านการปรับรูปแบบและวิธีการจัดการสินทรัพย์ด้านต่าง ๆ ซึ่งต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และฝึกปฏิบัติร่วมกันระหว่างสมาชิกในแต่ชุมชนและกับชุมชนอื่น ๆ ตลอดจนผู้ทำงานในหน่วยงานต่าง ๆ ที่เป็นภาคีเครือข่าย ในขณะที่ยังหน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในการศึกษานี้คือ อพท. พยายามให้การสนับสนุนให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชนและของท้องถิ่นโดยรวมควบคู่ แนวทางการพัฒนาแบบนี้มีส่วนผลักดันให้ไปสู่ความยั่งยืนของการดำรงชีพของคนในชุมชนท้องถิ่น ด้วยการสร้างอาชีพฐานชุมชนที่สามารถเพิ่มรายได้ พัฒนาวិธีการจัดการสินทรัพย์ที่เกี่ยวข้อง และพัฒนาสภาพแวดล้อมด้านต่าง ๆ อันจะช่วยเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุข รวมถึงยังช่วยลดความเปราะบางที่คนในชุมชนท้องถิ่นประสบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่เสนอโดย (Jiao, 2011; Roy et al., 2014)

ชุมชนที่เลือกศึกษามีความคล้ายคลึงกับชุมชนชนบทส่วนใหญ่ในประเทศไทย ที่ยังคงมีกิจกรรมที่กระทำโดยผ่านความร่วมมือกันทางสังคม (Collective Action) บนแนวคิดการกระทำแบบรวมหมู่ (Collectivism) ด้วยการร่วมตัวทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันหรือที่มีความสนใจร่วม เมื่อมีกลุ่มคนหรือองค์กรจากภายนอกชุมชนที่มีความสนใจร่วมเข้ามาช่วยเสริมเติมเต็มอย่างเหมาะสมโดยการดำเนินการในรูปของเครือข่าย แนวคิดการประกอบการทางสังคมฐานชุมชนที่มีการริเริ่มก่อนแล้วในลักษณะของกระทำแบบรวมหมู่จะเกิดการพัฒนาต่อไปได้และมองเห็นถึงสัญญาณของความสำเร็จในการยกระดับการดำรงชีพของครัวเรือนในแต่ละชุมชน การขับเคลื่อนตามแนวทางนี้มีส่วนกระตุ้นและชักนำให้ชาวบ้านที่ยังลังเลหรือยังไม่ได้สนใจพิจารณาตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมการประกอบการทางสังคมในชุมชนเพิ่มขึ้นด้วย ดังตัวอย่างของวิสาหกิจงานเกษตรดงเย็นที่สามารถขยายจำนวนผู้เข้าร่วมและเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน (Active Participation) ของสมาชิกในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง จนนำไปสู่การยกระดับการดำรงชีพใน

ระดับครัวเรือนอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในแง่ของการสร้างงานและสร้างรายได้เสริมที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยว ชุมชน นอกจากรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการขายผลผลิตสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพแล้ว สมาชิกชุมชนยังใช้เวลาอยู่กับครอบครัวและมีความสุขมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีผลต่อการลดความเปราะบางด้านต่าง ๆ ที่เคยประสบด้วย ทั้งนี้เป็นผลจากการพัฒนาภาวะผู้นำของสมาชิก การพัฒนาแหล่งน้ำเพิ่มเติมสำหรับการเกษตรอินทรีย์ในชุมชน จากความช่วยเหลือของคณะนักท่องเที่ยวที่มาดูงาน จนทำให้วิสาหกิจวนเกษตรบ้านดงเย็นได้รับเลือกให้เป็นต้นแบบ และถูกบรรจุอยู่ในแผนพัฒนา พ.ศ. 2561-2564 ของ อพท.

อย่างไรก็ตาม มีสิ่งหนึ่งที่ควรระวังและอาจเป็นภัยคุกคามต่อการดำรงอยู่ของการประกอบการทางสังคมในแต่ละชุมชน หากไม่มีการพัฒนาอย่างเหมาะสมและมีพลวัต คือ การมีธรรมเนียมหรือกฎกติกาในการทำงานที่เน้นความโปร่งใสของการบริหารจัดการ และการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและครอบคลุม ตั้งแต่การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การกำหนดรูปแบบกิจกรรมและข้อปฏิบัติของการประกอบการทางสังคม รวมถึงการเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนร่วมตัดสินใจได้อย่างเสมอภาคโดยปราศจากอคติจากการแบ่งพรรคแบ่งพวกหรือการเกื้อหนุนเอื้อประโยชน์ให้ญาติมิตร ซึ่งอาจนำไปสู่ความแตกแยกของกลุ่มสมาชิกอันเนื่องมาจากความขัดแย้งในผลประโยชน์ที่เพิ่มขึ้น แต่การจัดสรรที่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของกฎกติกาที่โปร่งใส และอาจส่งผลต่อการดำรงอยู่ของการประกอบการทางสังคมในชุมชนนั้น ๆ ในที่สุด ดังที่ได้มีการตั้งข้อสังเกตเชิงแนวคิดและจากประสบการณ์การศึกษาที่เกี่ยวข้องในอดีต (DFID, 1999; McLoughlin et al., 2009; Montgomery et al., 2012; Peredo & Chrisman, 2006)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

เนื่องจากนโยบายส่งเสริมการพัฒนาชุมชนของภาครัฐที่เคยมีมาในอดีต มักจะเป็นไปในลักษณะของการกำหนดและสั่งการจากหน่วยงานภาครัฐให้ชุมชนปฏิบัติตามโครงการที่เปรียบเสมือนพิมพ์เขียวจากส่วนกลาง แล้วนำมาใช้กับทุกพื้นที่ ทำให้หลาย ๆ โครงการที่เกิดขึ้น คนในชุมชนไม่สามารถขับเคลื่อนต่อไปได้ด้วยตัวเอง เพราะขาดการผสมผสานองค์ความรู้ที่มาจากท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนที่มีบริบทแตกต่างกันกับความรู้สมัยใหม่ที่มาจากภายนอก ผลของการพัฒนาไม่ได้ช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้เมื่อจบโครงการไปแล้ว ดังนั้นผู้กำหนดนโยบายการพัฒนาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรถอดบทเรียนและนำรูปแบบการแทรกแซงพัฒนาของ อพท. ที่มุ่งส่งเสริมการพัฒนาโดยเน้นให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง แล้วช่วยสนับสนุนการพัฒนาทุนมนุษย์ ส่งเสริมการผสมผสานองค์ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่อย่างลงตัว รวมทั้งนำจุดเด่นของชุมชนมาใช้เป็นฐานการขับเคลื่อน และสร้างเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันมาสานสัมพันธ์เป็นทุนสังคมที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อทำกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจแบบสร้างสรรค์และต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น โดยนำไปเชื่อมโยงกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาถึงความสามารถในการพึ่งพาตนเองของการประกอบการทางสังคมฐานชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยใช้แนวทางการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method) เพื่อให้สามารถนำข้อค้นพบไปประยุกต์ใช้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น
2. ควรศึกษาแนวทางประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ควบคู่กับการถ่ายทอดไปยังคนรุ่นใหม่ในชุมชนต่าง ๆ เพื่อสืบสานต่อยอดการพัฒนาที่ช่วยยกระดับการดำรงชีพของครัวเรือนในชุมชนชนบทอย่างเหมาะสมและสามารถดำเนินการในระยะยาว อันเป็นทางเลือกของการพัฒนาที่น่าสนใจในสถานการณ์ที่เป็นพลวัต

เอกสารอ้างอิง

- Chambers, R., & Conway, G. (1991). Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century. *IDS Discussion Paper*, 296, 1-29. doi:ISBN 0 903715 58 9
- Chell, E. (2007). Social Enterprise and Entrepreneurship: Towards a Convergent Theory of the Entrepreneurial Process. *International Small Business Journal*, 25(1), 5-26. doi:10.1177/0266242607071779
- Dees, J. G. (1998). The meaning of 'Social Entrepreneurship'. *Stanford University—Graduate School of Business*, 1-5. doi:10.2307/2261721
- DFID. (1999). Sustainable Livelihoods Guidance Sheets Framework Introduction Vulnerability Transforming. *Context*, 26-26. doi:10.1002/smj
- Doherty, B., Haugh, H., & Lyon, F. (2014). Social Enterprises as Hybrid Organizations: A Review and Research Agenda. *International Journal of Management Reviews*, 16(4), 417-436. doi:10.1111/ijmr.12028
- Farmer, J., De Cotta, T., McKinnon, K., Barraket, J., Munoz, S.-A., Douglas, H., & Roy, M. J. (2016). Social enterprise and wellbeing in community life. *Social Enterprise Journal*, 12(2), 235-254. doi:10.1108/sej-05-2016-0017
- Hockerts, K. (2010). Social Entrepreneurship Between Market and Mission. *International Review of Entrepreneurship*, 8, 1-22.
- Jiao, H. (2011). A conceptual model for social entrepreneurship directed toward social impact on society. *Social Enterprise Journal*, 7(2), 130-149. doi:10.1108/17508611111156600
- McLoughlin, J., Kaminski, J., Sodagar, B., Khan, S., Harris, R., Arnaudo, G., & Mc Brearty, S. (2009). A strategic approach to social impact measurement of social enterprises. *Social Enterprise Journal*, 5(2), 154-178. doi:10.1108/17508610910981734
- Montgomery, A. W., Dacin, P. A., & Dacin, M. T. (2012). Collective Social Entrepreneurship: Collaboratively Shaping Social Good. *Journal of Business Ethics*, 111(3), 375-388. doi:10.1007/s10551-012-1501-5
- Munoz, S., Steiner, A., & Farmer, J. (2015). Processes of Community-led Social Enterprise Development. . *Community Development Journal*, 50(3), 478-493.
- Pearce, J. (2009). Social economy: engaging as a third system? *The Social Economy International Perspectives on Economic Solidarity*, 22-36.
- Peredo, A. M., & Chrisman, J. J. (2006). Toward a Theory of Community-Based Enterprise. *Academy of Management Review*, 31(2), 309-328. doi:10.5465/amr.2006.20208683
- Romani-Dias, M., Iizuka, E., Larroudé, E., & Barbosa, A. (2018). Mapping of Academic Production on Social Enterprises: An international analysis for the growth of this field. *International Review of Social Research*, 8(2), 156–171.

- Roy, M. J., Donaldson, C., Baker, R., & Kerr, S. (2014). The potential of social enterprise to enhance health and well-being: a model and systematic review. *Soc Sci Med*, 123, 182-193.
doi:10.1016/j.socscimed.2014.07.031
- Scarlato, M. (2013). Social Enterprise, Capabilities and Development Paradigms: Lessons from Ecuador. *The Journal of Development Studies*, 49(9), 1270–1283.
- Yunus, M. (2006). Nobel Lecture. Retrieved from
<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2006/yunus/26090-muhammad-yunus-nobel-lecture-2006-2/>
- Yunus, M. (2010). Building Social Business – The New Kind of Capitalism that Serves Humanity’s Most Pressing Needs. *New York: Public Affairs*.